

אתר דעת * לימודים * גיליון 18 * תשפ"ב * 2021/22

ייעודו ההיסטורי של הנביא ירמיהו:

חידוש ימי הממלכה המאוחדת כבימי דוד ושלמה

ד"ר ציפורה שויצקי

- 2..... מבוא
- 3..... התוכנית הייעודית של הנביא ירמיהו
- 4..... מי היה הנביא ירמיהו?
- 8..... שליחותו של ירמיהו להשיב את עשרת השבטים
- 12..... ה"דיאלוג" עם נציגי עשרת השבטים
- 13..... מדוע לא יאמרו עוד ארון ברית ה'?
- 14..... האם הצליח ירמיהו בשליחותו?
- 16..... משל השדה
- 18..... סיכום
- 20..... נספח 1: מפת יהודה
- 21..... נספח 2: מפת מלכות יאשיהו

מבוא

"ויאמר ה' אלי בימי יאשיהו המלך... (ג', 6)
"ראה הפקדתיך היום על הגוים ועל הממלכות
לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע" (א', 10)

המלך יאשיהו מגשים את חזון הנביאים ומטהר את יהודה ואת הממלכה הצפונית¹. את המשימה שלקח יאשיהו על עצמו מבשר ירמיהו בתוכנית נמרצת: יש לנתוש ולנתוץ, להאביד ולהרוס, לבנות ולנטוע. המלך יאשיהו חדור ביראת-שמים עמוקה ובתחושת אחריות, והנביא ירמיהו מדביק את המלך בהתלהבותו. המלך והנביא צועדים יחדיו במסלול הקשה אל המשימה הכפולה: רפורמה דתית-רוחנית הכוללת ריכוז הקרבת הקורבנות בבית המקדש בירושלים, ויעד מדיני-פוליטי: הגשמת האיחוד בין יהודה וישראל. לראשונה מאז תקופת דוד ושלמה ירושלים היא שוב מרכז דתי וגיאוגרפי לשבטי הצפון והדרום גם יחד, וחג הפסח נחוג בירושלים לבני הצפון והדרום גם יחד.

הרפורמה של יאשיהו השפיעה על העם, את עבודת האלילים הפומבית ביערו, המקדש טוהר והבמות הוסרו. יאשיהו מרחיב את גבולות המדינה וחלק מעשרת השבטים שבו לארצם. למרות זאת, הנביא חדור הרגשה קשה של חטא העם: "כִּבְסֵי מַרְעָה לְבָרָה יְרוּשָׁלַם"². הישגיה של הרפורמה הכוללת מהפכה דתית ומפנה מדיני לא סיפקו את הנביא ירמיהו והוא מטיף לעם ללא הפסק:

"מן שלש עשרה שנה ליאשיהו בן אֲמֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה יַעַד הַיּוֹם הַזֶּה זֶה שְׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה הִיָּה דָבַר ה' אֵלַי וְאָדַבְרָ אֵלֵיכֶם אֲשֶׁכֶּיִם וְדַבַּר וְלֹא שָׁמַעְתֶּם"³.

חז"ל הסמיכו את ספר ירמיהו לספר מלכים, לא רק משום ששני הספרים נכתבו על ידי אותו הנביא (בבא בתרא ט"ו, ע"א), אלא גם בגלל סמיכות התכנים של שני הספרים: "כיוון דמלכים סופיה חורבנא, וירמיה כוליה חורבנא... סמכינן חורבנא לחורבנא" (שם י"ד, ע"ב).

כלומר: היות שספר מלכים מסתיים בתיאור החורבן, וספר ירמיהו כולו דן בחורבן, אנו מסמיכים חורבן לחורבן. את דברי הברייתא, "וירמיה כוליה חורבנא", ביאר המהרש"א: "לאו דווקא כוליה, אלא רוביה ככוליה, דהא אשכחן כמה נבואות דנחמות בירמיה..."

¹ מל"ב כ"ג
² ירמ' ד', 14
³ ירמ' כ"ה, 3

התוכנית הייעודית של הנביא ירמיהו

ירמיהו החל לנבא בשנת שלוש עשרה למלך יאשיהו, היא שנת 627 לפנה"ס (=3298 לבריאת העולם), ונבואתו נמשכה עד "עד תם עשתי עשרה שנה לצדקיהו בן יאשיהו"⁴ היא שנת 586 לפנה"ס (=3338 לבריאת העולם). בין ימי יאשיהו לימי צדקיהו מלכו עוד שלושה מלכים.

מלכי יהודה האחרונים:

שם המלך	שם אביו	משך מלכותו
יאשיהו	אמון	31 שנה
יהואחז	יאשיהו	3 חודשים
יהויקים	יאשיהו	11 שנה
יהויכין	יהויקים	3 חודשים
צדקיהו	יאשיהו	11 שנה

מן השנה השלש עשרה למלך יאשיהו, שבה החל ירמיהו לנבא, ו"עד תם עשתי עשרה שנה לצדקיהו בן יאשיהו" עברו 41 שנה. זה זמן נבואתו העיקרי של ירמיהו בארץ ישראל. פרקים מ"ב-מ"ד הם פרקי נבואה מאוחרים יותר של ירמיהו, שבהם הוא ניבא ליורדי מצרים אחר רצח גדליהו.

פרק א' הוא פתיחה לכל פעולתו הנבואית של ירמיהו. הפרק מכיל פתיחה וסיכום בעת ובעונה אחת - קביעת התוכנית הייעודית של ירמיהו. ה' יעד את ירמיהו לתפקיד שאין להימלט ממנו. ירמיהו מלא פחד ואף מרגיש שאינו מוכשר לכך, אך ה' גזר עליו להיות נביא בטרם נולד. ה' שם דברו בפיו ומבטיח לו הגנה מאלה שיפריעו לו במילוי תפקידו:

"ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחמות נחשת על כל הארץ למלכי

יהודה לשריה לכהניה ולעם הארץ"⁵.

קיימת שותפות בין ה' והנביא, הנביא ממלא את שליחותו וה' עומד לימינו: "נביא לגוים נתתיך"⁶. רד"ק⁷ מפרש גויים, על ישראל ועל האומות, ותכן הנבואה הוא:

"ראה הפקדתיך היום הזה על הגוים ועל הממלכות לנתוש ולנתוץ ולהאבד ולהרוס

לבנות ולנטוע"⁸.

⁴ ירמיהו א, 3

⁵ ירמ' א, 18

⁶ ירמ' א, 5

⁷ ירמ' א, 10

סדר המילים, המקדים הרס לבנייה, משקף עד כמה העולם זקוק לטיהור יסודי, אך יחד עם זאת לאחר החורבן יקום עולם חדש. ואשר לטיב הפורענות נאמר:

"כִּי הִנְנִי קָרָא לְכָל מְשֻׁפָּחוֹת מַמְלָכוֹת צְפוֹנָה נְאֻם ה' וּבָאוּ וְנָתְנוּ אִישׁ כְּסָאוֹ פָּתַח שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַם וְעַל כָּל חוֹמֹתֶיהָ סָבִיב וְעַל כָּל עָרֵי יְהוּדָה"⁹.

הקב"ה הוא ריבונה הכל יכול של ההיסטוריה, והנביא הוא זה שמודיע על גורלו העתידי של המלך והעם. המאורעות ההיסטוריים אינם אלא גלוי הרצון האלוקי - ה' קורא לעמים לבצע את החלטתו. לפי בובר¹⁰ ה' הוא אדריכל העולם וגן העולם ועל הנביא לפרש את מאורעות ההיסטוריה העולמית בפרספקטיבה נכונה.

מי היה הנביא ירמיהו?

ירמיהו בן חלקיהו נמנה על הכהנים והתגורר בענתות שבארץ בנימין. רד"ק בפרושו לפסוק א', ד"ה דברי ירמיהו בן חלקיהו: א"א (אבי אדוני) ז"ל כי חלקיהו זהו חלקיהו בן שפן הכהן, שמצא ספר התורה בבית ה' בימי יאשיהו¹¹. תרגום יונתן¹² מוסיף שחלקיהו היה מראשי משמרות הכהנים בירושלים, אשר להם נחלות בענתות. ענתות כלולה בתחום שבט בנימין, והיא מן הערים שניתנו ללוויים לשבת בהן. העיר שוכנת צפונית מזרחית לירושלים (נספח 1). העיר ענתות, מקום מגוריה של משפחת ירמיהו נזכרת במלכים¹³:

"וּלְאַבְיָתָר הַכֹּהֵן אָמַר הַמֶּלֶךְ עָנַתְתָּ לָךְ עַל שְׂדֵיךָ כִּי אִישׁ מֵוַת אֶתָּה וּבִיזוֹם הָזָה לֹא אֲמִיתְךָ כִּי נִשְׂאֵת אֶת אֲרוֹן אֲדֹנָי ה' לְפָנַי דָּוֵד אָבִי וְכִי הִתְעַנִּית בְּכָל אֲשֶׁר הִתְעַנָּה אָבִי, וְיִגְרַשׁ שְׁלֹמֹה אֶת אַבְיָתָר מֵהֵיוֹת כֹּהֵן לֵה' לְמַלְא אֶת דְּבַר ה' אֲשֶׁר דָּבַר עַל בֵּית עָלִי בְּשֵׁלָה".

יתכן שירמיהו היה מצאצאי אביתר הכהן שהודח מתפקידו על ידי שלמה המלך וגורש לענתות¹⁴. לפי מגילה ט"ו, ע"א, גם אביו היה נביא, כי כל מקום ששמו ושם אביו בנביאות – בידוע שהוא נביא בן נביא, שמו ולא שם אביו - בידוע שהוא נביא ולא בן נביא.

⁸ ירמ' א', 10

⁹ ירמ' א', 15

¹⁰ בובר, מ. תורת הנביאים, עמ' 152

¹¹ מל"ב כ"ב, 8

¹² רד"ק א', 1, ד"ה מן הכהנים

¹³ מל"א ב', 26-27

¹⁴ אביתר קשר קשר עם אדוניהו וצידד בו במאבק הירושה מול שלמה, למרות הבטחתו של דוד להמליך את שלמה תחתיו (מלכים א, א, 5-8).

לפי יחוסו היה ירמיהו גם כהן בנוסף לנביא. אביו היה מראשי הכהנים בירושלים והיה גם נביא. לפי רש"י לירמ' כ', 14 ד"ה "אַרְוֵר הַיּוֹם אֲשֶׁר יִלְדֶנִי בּוֹ": חלקיהו... שהיה בורח מפני מנשה שהיה הורג את הנביאים. חלקיהו נרדף כנביא בימי מנשה, וירמיהו נולד לאחר בריחת אביו. אין ספק שמעשה האב שימש סימן לבן שהמשיך בדרכו. בהקדשתו של ירמיהו הוא מפחד לנפשו. הוא מפחד לא רק מפני שהוא יודע מה שנעשה לאביו ולשאר הנביאים בימי מנשה, אלא מה שעוללו להם בכל הזמנים. ירמיהו מהסס לקבל את השליחות "כי נער אנכי"¹⁵ ורש"י מפרש: איני כדאי להוכיח, משה הוכיחן סמוך למיתתו, כבר נחשב בעיניהם בכמה נסים שעשה להם, הוציאם ממצרים, וקרע להם את הים, הוריד את המן, הגיז את השליו, נתן להם את התורה, העלה את הבאר. אני בתחילת שליחותי אני בא להוכיח.

המדרש¹⁶ מתאר את הדיאלוג שבמקרא בין ה' לנביא:

"בְּטָרִם אֲצוּרָךְ [אַצְרָךְ] בְּבֶטֶן"¹⁷

אמר לו הקב"ה לירמיהו: עד שלא יצרתך במעי אמך מניתיך להיות מתנבא על עמי. ענה ירמיהו ואמר לפני הקב"ה: רבוננו של עולם איני יכול להתנבאות עליהם, איזה נביא יצא להם ולא בקשו להרגו. העמדת להם משה ואהרן, לא בקשו לרגם אותם באבנים? העמדת להם אליהו בעל קוצות, והיו מלעיגים ומשחקים עליו. הרי מסלסל קוצותיו – "אִישׁ בֶּעַל שֵׁעָר" (מל"ב א', 8). העמדת להם אלישע והיו אומרים לו: "עֲלֵה קָרַח עֲלֵה קָרַח" (מל"ב ב', 23). איני יכול לצאת ידי ישראל. "הִנֵּה לֹא יִדְעֵנִי דְבַר כִּי נֶעַר אֲנִי".
אמר לו הקב"ה: הלא לנער אני אוהב שנאמר: "כִּי נֶעַר יִשְׂרָאֵל וְאֶהְבֵּהוּ" (הושע י"א, 1), שלא טעם טעם חטא, ואף אתה "אַל תֹּאמַר נֶעַר אֲנִי כִּי עַל כָּל אֲשֶׁר אֶשְׁלַחְךָ תִּלְךָ".

ירמיהו אומר: "נֶעַר אֲנִי"

ה' משיב: "אַל תֹּאמַר נֶעַר אֲנִי"

ירמיהו אומר: "לֹא יִדְעֵנִי דְבַר"

ה' משיב: "וְאֵת כָּל אֲשֶׁר אֶצְוֶךָ תִּדְבֹר"

"הִנֵּה נִתְּנִי דְבָרִי בְּפִיךָ"

ירמיהו המהסס לקבל את שליחותו מתגבר על חששותיו ומתחזק כשה' אומר לו:

"הִיטַבְתָּ לְרֵאוֹתַי כִּי שָׁקַדְתָּ אֲנִי עַל דְּבָרֵי לַעֲשׂוֹתוֹ".

אברבנאל מפרש:

"והנה באה הנבואה הזאת ("מקל שקד") לירמיהו, לפי שתמיד היה ספק אצלו למה

ישלחו עתה ה' בשליחות הזה בנערותו, והיה יותר טוב שימתין מעט עד שיגדל ויהיה

¹⁵ ירמ' א', 6

¹⁶ פסיק"ר קכ"ט, א'

¹⁷ ירמ' א', 5

לאיש ואז יעשה שליחות. מפני זה הוצרך להראות לו מהירות הענין ותכיפותו, ושלא יסבול העיכוב וההמתנה כלל אבל שילך מיד".

וממשיך אברבנאל ומסביר (פס' 13):

"הנה ירמיהו כששמע היעוד הרע הזה ("שִׁקְדָּ אֲנִי עַל דְּבָרֵי לַעֲשׂוֹת") וראה מהירות בואו והגעתו, נכספה וגם כלתה נפשו לדעת מי הוא זה ואי זה הוא הצר הצורר אשר יבוא להשחית ירושלים... והנה הסיר שראה היה משל לירושלים, כי כמו שהסיר בעבור המאכל שבו ייאספו עליו האוכלים, ככה יאספו האויבים על ירושלים לאכול את יעקב".

על פי המראה הראשון, ה' ממחר לעשות דבריו, המראה השני מבאר מהו הדבר שה' ממחר לעשותו. ה' קורא לממלכות הצפון לצור על ירושלים. ורד"ק (פס' 15) ד"ה "מִשְׁפָּחוֹת מְמַלְכוֹת צְפוֹנָה":

המשפחות אמר על העם, וממלכות אמר על המלכים ראשי הממלכות, ועל שמם נקראים ממלכות, ואומר זה על מלכי ארץ בבל, והמלך הגדול היה נבוכדנאצר, ועל הממלכות אמר: "וּבָאוּ וְנָתְנוּ אִישׁ כְּסָאוֹ". ר"ל כשיצורו על ירושלים והם: נרגל שראצר, רב מג, וכל רבי מלך בבל שזכר למטה כאשר נלכדה ירושלים.

ואמנם בימיו של צדקיהו מתאר ירמיהו את המצור:

"בְּשָׁנָה הַתְּשַׁעִית לְצַדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה בְּחֹדֶשׁ הָעֵשְׂרִי בָּא נְבוּכַדְרֶאֱצַר מֶלֶךְ בָּבֶל וְכָל חֵילוֹ אֶל יְרוּשָׁלַם וַיִּצְרוּ עָלָיָהּ. בְּעֶשְׂתֵי עָשָׂרָה שָׁנָה לְצַדְקִיָּהוּ בְּחֹדֶשׁ הָרְבִיעִי בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ הִבְקָעָה הָעִיר. וַיָּבֹאוּ כָל שָׂרֵי מֶלֶךְ בָּבֶל וַיֵּשְׁבוּ בְּשַׁעַר הַתְּנֹף נֶרְגַל שְׂרָאֲצָר... וְכָל שְׂאֲרֵי שָׂרֵי מֶלֶךְ בָּבֶל"¹⁸.

הצפון הוא מונח שירמיהו מרבה להשתמש בו¹⁹. אין הצפון מציין אך ורק את הכוון הצפוני אלא הוא ביטוי לרעיון. הצפון הוא נקודת המוצא של הרעה ושל כוחות החורבן. "מדורן של מזיקין ורוחות ושדים ומשם יורדים לעולם"²⁰.

אברבנאל מסביר בהקדמה לספרו²¹ את הסיבה לבעיית אי הסדר הכרונולוגי בנבואותיו של ירמיהו:

"לא היה ירמיהו שלם מאד בסידור הדברים וייפוי המליצה כמו ישעיהו הנביא וגם נביאים אחרים... ותמצא בדבריו גם כן המוקדם מאוחר והמאוחר מוקדם. כי היה

¹⁸ ירמי ל"ט, 3-1

¹⁹ א' 13-15; ד', 6; ו', 1, 22; י', 22; י"ג, 20; מ"ו, 20, 24; מ"ז, 2; נ', 3, 9; נ"א, 48

²⁰ יל"ש ח"ב, רס"ג

²¹ https://www.sefaria.org.il/Abarbanel_on_Jeremiah%2C_Introduction?lang=he

אחרי שזכר חורבן הבית ותשלום מלכות צדקיהו, חזר לספר מענייני המלך יהויקים שקדם אליו, ועם היות שכבר באו כיוצא מהזכויות האלה בשאר הנביאים, הפרש גדול יש ביניהם בין רב למעט, והוא שבשאר הנביאים תמצא רק על המעט, ובדברי ירמיהו הוא על הרב כפלי כפליים ממה שנמצא בשאר הנביאים. ואני אחשוב שהייתה הסיבה בזה היות ירמיהו נער בשנים כשהתחיל בנבואה. ולכן לא היה עדיין שלם בדרכי הלשון וסדריו... ושאר הנביאים נבאו אחרי שהושלמו בענייני העולם ובעסקיו".

תקופת נבואתו של ירמיהו נמשכה לאורך תקופת מלכותם של יאשיהו בן אמון, יהואחז, יהויקים, יהויכין וצדקיהו, וירמיהו מעורב באירועים חשובים:

בימי יאשיהו בן אמון²²:

ספר התורה נמצא בבית המקדש²³.

"... וַיַּעֲמֵד הַמֶּלֶךְ עַל הָעַמּוּד וַיִּכְרֹת אֶת הַבְּרִית לִפְנֵי ה'... וַיַּעֲמֵד כָּל הָעָם בְּבְרִית" ²⁴.

"וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ אֶת כָּל הָעָם לְאֹמֶר עֲשׂוּ פֶסַח לַה'... ²⁵"

"וַיִּשְׁלְשִׁים וְאַחַת שָׁנָה מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלַם" ²⁶

לפי דבה"ב ל"ה, 20-25, ירמיהו חבר את ספר הקינות בעקבות מותו של יאשיהו על ידי פרעה נכה במגידו. בבבא-בתרא ט"ו, ע"א נאמר: "ירמיהו כתב ספרו וספר מלכים וקינות (=איכה)".

בימי יהואחז:

"וַיֵּאֱסָרְהוּ פְרָעָה נֹכַח" ²⁷

"וַיִּשְׁלְשֶׁה חֲדָשִׁים מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלַם".

בימי יהויקים:

"בְּיָמָיו עָלָה נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל וַיְהִי לוֹ יְהוֹיָקִים עֶבֶד שְׁלֹשׁ שָׁנִים וַיָּשֶׁב וַיִּמְרֹד בּוֹ" ²⁸.

"וְאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלַם" ²⁹

בימי יהויכין:

"וַיֵּצֵא יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ יְהוּדָה עַל מֶלֶךְ בָּבֶל... וַיִּקַּח אֹתוֹ מֶלֶךְ בָּבֶל בְּשָׁנַת שְׁמֹנֶה לְמַלְכוֹ" ³⁰

"וַיִּשְׁלְשֶׁה חֲדָשִׁים מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלַם" ³¹

²² מל"ב כ"ב, 1

²³ מל"ב כ"ב, 9-15

²⁴ מל"ב כ"ג 1-10

²⁵ מל"ב כ"ג 21-23

²⁶ מל"ב כ"ב 1

²⁷ מל"ב כ"ג 31-34

²⁸ מל"ב כ"ד 1-6

²⁹ מל"ב כ"ג 36

³⁰ מל"ב כ"ד 12

בימי צדקיהו:

"וַיְהִי בַשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִית לְמַלְכוֹ בַּחֲדָשׁ הָעֲשִׂירִי בְּעֶשְׂרֵי לַחֲדָשׁ בָּא נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל הוּא וְכָל חֵילוֹ עַל יְרוּשָׁלַם וַיִּחַן עָלֶיהָ וַיִּבְנוּ עָלֶיהָ דֵּיק סָבִיב"³²

"וַיִּתְּפֹשׂוּ אֶת הַמֶּלֶךְ וַיַּעֲלוּ אֹתוֹ אֶל מֶלֶךְ בָּבֶל רַבְלָתָה וַיְדַבְּרוּ אִתּוֹ מִשְׁפָּט"³³

"וַיִּשְׂרֹף אֶת בֵּית ה' וְאֶת בֵּית הַמֶּלֶךְ..."

"וְאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלַם"³⁴

נביאי אמת אחרים ניבאו בימי ירמיהו: צפניה (צפניה א', 1) וחולדה הנביאה (מל"ב כ"ב, 15-14). על חלוקת התפקידים ביניהם אמרו חז"ל (פסיק"ר כ"ו, כ'):

ירמיהו היה מתנבא בשווקים

צפניה - בתוך בתי כנסיות

וחולדה - אצל הנשים

לפי ירמ' נ"ב, 12-14 בא נבוזראדן "וּבַחֲדָשׁ הַחֲמִישִׁי בְּעֶשְׂרֵי לַחֲדָשׁ" ושרף את בית המקדש ובית המלך. בספר מל"ב כ"ה, 8 נאמר: "וּבַחֲדָשׁ הַחֲמִישִׁי בְּשִׁבְעָה לַחֲדָשׁ".

לפי המלבי"ם³⁵ בשבעה בא נבוזראדן לירושלים ובעשור לחדש שרף את בית ה'. חז"ל אמרו:

אי אפשר לומר בשבעה שהרי כבר נאמר בעשור, ואי אפשר לומר בעשור שהרי כבר

נאמר בשבעה.

הא כיצד? בשבעה נכנסו נוכרים להיכל, ואכלו וקלקלו בו, שביעי שמיני ותשיעי סמוך

לחשכה הציתו בו את האור, והיה דולק והולך כל היום כולו... והינו דאמר ר' יוחנן:

אלמלא הייתי באותו דור לא קבעתיו (את צום תשעה באב) אלא בעשירי, מפני שרבו

של היכל בו נשרף. (תענית כ"ט, ע"א).

שליחותו של ירמיהו להשיב את עשרת השבטים

"וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי בְּיָמַי יֵאשְׁיֶהוּ הַמֶּלֶךְ..."³⁶

חורבן שומרון וגלות עשרת השבטים היו ב- 721 לפנה"ס - 3206 לבריאת העולם. ירמיהו

מנבא נבואתו משנת שלש-עשרה למלך יאשיהו 627 לפנה"ס - 3298 לבריאת העולם. מאז

³¹ מל"ב כ"ד 8

³² מל"ב כ"ה 1

³³ מל"ב כ"ה 6-10

³⁴ מל"ב כ"ד 18

³⁵ ירמ' נ"ב, 12

³⁶ ירמ' ג'

גלו עשרת השבטים חלפו כמאה שנים, וירמיהו מודיע לשבטי ישראל שהגיע הזמן לשוב מגלותם:

"הֲלֹךְ וְקִרְאתָ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה צְפוֹנָה וְאִמְרָתְךָ שׁוּבָה מִשְׁבָּה יִשְׂרָאֵל נְאֻם ה'...." (ג', 12).
ירמיהו יוצא למסע מפרך להחזיר את עשרת השבטים כדי להשיג את היעד של אחוד שתי הממלכות העבריות על יסודות התורה (מגילה י"ד, ע"ב; ערכין ל"ג, ע"א, רש"י ירמ' ג', 12).
רבינוביץ בפרושו דעת סופרים מדגיש שירמיהו יצא בשליחות ה' אם כי קבל ייפוי כח מלא מהמלך יאשיהו.

"וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי בְּיָמַי יֵאשְׁיָהוּ הַמֶּלֶךְ..."³⁷

נבואה זו של ירמיהו נאמרה בשלביה הראשונים של הרפורמה של המלך יאשיהו. בין השנה השתים עשרה לשנה השמונה-עשרה ליאשיהו. התקווה מפעמת בלב הנביא, הוא מלא התלהבות ומדביק את המלך בהתלהבותו. חשוב להדגיש שאמנם מלכות ישראל גלתה אבל הפולחן האילי נשאר³⁸. יאשיהו עורך מסע טהור כלל ארצי, הוא מטהר את יהודה ואת הממלכה הצפונית, ומחיה את רוח התורה בקרב העם. בברית המשוקמת אין יאשיהו כולל את ממלכת יהודה בלבד אלא גם את ממלכת ישראל שחרבה. הוא עצמו יוצא צפונה ועורך במיוחד בבית-אל, אותו מפעל טהור שכבר נערך ביהודה³⁹. יאשיהו מגשים את שובו הפיזי ושובו הרוחני של הצפון אל מורשת האמונה באל אחד⁴⁰.

את המשימה שלקח יאשיהו על עצמו מבשר ירמיהו בתוכנית קצרה: יש לנתוש ולנתוץ להאביד ולהרוס אך גם לבנות ולנטוע. המלך הצעיר והנביא הצעיר צועדים בדרך הקשה אל המשימה הכפולה - היעד הדתי-רוחני של הרפורמה של יאשיהו, והיעד המדיני-פוליטי שכולל את הגשמת האחד בין יהודה וישראל תחת שלטון בית דוד. במשך כל ימי מלכותו של יאשיהו, ירמיהו מהוה עזר לפעילות המלך: "אמר ר' יוחנן: ירמיהו החזיר ויאשיהו בן אמון מלך עליהן" (ערכין ל"ג, ע"א).

ירמיהו מציג לפנינו מעין עימות בין ישראל ליהודה והסיכום הוא: "צִדְקָה נְפֹשָׁה מִשְׁבָּה יִשְׂרָאֵל מִבְּגֵדָה יְהוּדָה"⁴¹. הגורל המר שפקד את ממלכת ישראל צריך היה לשמש כלי הרתעה והמחשה למה שעתיד לקרות ליהודה אם לא תחזור בתשובה, אך יהודה לא למדה מוסר מהפורענות שבאה על ישראל. חטאת ישראל באה מתוך קלות-דעת ולכן נענשה ושולחה עם

³⁷ ירמ' ג', 17-6

³⁸ מל"ב י"ז, 28; דבה"ב ל', 10-7

³⁹ מל"ב כ"ג, 20

⁴⁰ נספח 2 מראה את גבולות מלכותו של יאשיהו, מלכות יאשיהו כוללת את צפון ומערב הארץ כבימי

דוד ושלמה.

⁴¹ ירמ' ג', 11

ספר כריתות⁴². אחותה יהודה לא זו בלבד שלא למדה לקח מגורלה של ישראל, היא הרעה עוד יותר ממנה. גם הנביא יחזקאל מדבר על היחס שבין יהודה וישראל, "וְשָׁמְרוֹן כְּחֻצֵי חֲטָאֲתֶיךָ לֹא חֲטָאָה"⁴³, וכיון שלא היה לישראל ממי ללמד יש לסלוח לה. בהמשכה של הנבואה מתגלה יחסו הלבבי של ירמיהו לאפרים. הוא מלא ברגשות אהדה אל עשרת השבטים. הנבואה היא ביטוי לרגשותיו אלה הלכה למעשה. הנביא שמוצאו מענתות ששוכנת בין ירושלים לאפרים (נספח 1) היה מביט בגעגועים צפונה להרי אפרים השוממים שזרים ישבו שם כעת. שלש פעמים חוזר הנביא על הדמוי: ישראל אחות ליהודה (פס' 7, 8, 10) כדי להראות שהקשר הוא נצחי. הנביא מכנה את יהודה - "בְּגֵדָה", ואת ישראל "מְשֻׁבָּה". שניהם שמות גנאי.

רש"י לפס' ז': "ותראה [ותרא] בְּגֵדָה אַחֻתָּהּ יְהוּדָה":
כל זה בְּגֵדָה קשה מְשֻׁבָּה ישראל, שהם ראשונים לקלקול ולא ראו פורענות ללמד ממנו ולשוב קרויין משובה. יהודה, שראו שגלו אלו ולא לקחו מוסר קרויין בגודה.
רש"י ד"ה "צִדְקָה נְפֹשָׁה מְשֻׁבָּה יִשְׂרָאֵל": נקתה ופטרה עצמה מן הדין, שלא היה לה ממי ללמד.

מהר"י קרא מפרש ד"ה "צִדְקָה נְפֹשָׁה מְשֻׁבָּה יִשְׂרָאֵל":

הם עשרת השבטים לא היה דור לפנייהם שגלו בעונם ולא היה להם ממי ללמד שיקחו מוסר, אבל שבט יהודה שראו שגלו עשרת השבטים לפנייהם בימי הושע בן אלה, ובכל זאת לא יראו ולא שבו אל ה'. נמצאו עשרת שבטים צדיקים מהם.

במה שונים פרושיהם של מהר"י קרא ורש"י?

רש"י: ישראל פטורה מהדין.

מהר"י קרא: ישראל חייבת בדין, אך יש לנהוג עמה לפנייהם משורת הדין.

לדעת מהר"י קרא נאמר: "צִדְקָה נְפֹשָׁה מְשֻׁבָּה יִשְׂרָאֵל מִבְּגֵדָה יְהוּדָה" - מ' ההשוואה. ישראל צדיקה מיהודה.

וזו כנראה אחת הסבות ליחסו החיובי של ירמיהו לעשרת השבטים:

"וְאַרְאָה כִּי עַל כָּל אֲדוֹת אֲשֶׁר נֶאֱפָה מְשֻׁבָּה יִשְׂרָאֵל שְׁלַחְתִּיהָ וְאַתָּן אֶת סֵפֶר כְּרִיתֶיהָ אֵלֶיהָ, וְלֹא יֵרָאֶה בְּגֵדָה יְהוּדָה אַחֻתָּהּ וְתִלְךָ וְתִזְנָן גַּם הִיא"⁴⁴.

הנביא מרגיש רחמים וכמיהה לעשרת השבטים. דברי ניחומים דומים אמר הנביא בפרק ל"א:

⁴² ירמ' ג, 8
⁴³ יחזקאל ט"ז, 51
⁴⁴ ירמ' ג, 8

"כִּי הֵייתִי לְיִשְׂרָאֵל לְאָב וְאֶפְרַיִם בְּכָרִי הוּא"⁴⁵. "הֲבֵן יִקָּר לִי אֶפְרַיִם אִם יֶלֶד שְׁעָשִׂים כִּי מִדֵּי דְבָרִי בּו זָכַר אֶזְכְּרֶנּוּ"⁴⁶

ובגלל שישראל צדיקה מיהודה הנביא נצטווה להשיב את עשרת השבטים לארצם:
"הֲלֹךְ וְקִרְאתָ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה צְפוּנָה"⁴⁷.

חז"ל מספרים על ירמיהו "שהלך להחזיר את עשרת השבטים" (מגילה י"ד, ע"ב).
לפי רש"י לפס' 12 ד"ה הלוך וקראת: הלוך כתרגומו אזיל לשון צווי, כאן ציווהו לילך ולחזור
עשרת השבטים בימי יאשיהו, כמו שאמר למעלה שבימי יאשיהו נאמרה לו נבואה זו וחזרו
מקצת מהן בשמונה עשרה ליאשיהו.

רד"ק לפס' 12 ד"ה הלוך וקראת:

אינו אומר לנביא שילך צפונה במקום שגלו עשרת השבטים כי הגלה אותם מלך
אשור בחלח וחבור וערי מדי והם צפון העולם כלפי מזרח, אלא פירושו הלוך ענין
זרוז... ר"ל שיקרא הדברים האלה בירושלים לפני זקני יהודה ויקרא הדברים כנגד
ישראל שגלו, כאילו מדבר עמהם פנים בפנים ואמר להם שובה משובה ישראל רמז
להם שעתידים לשוב באחרית הימים.

קיימת מחלוקת בין רש"י לרד"ק בפרושה של המלה - הלך.

לפי רד"ק - הלך - לשון זירוז.

לפי רש"י - הלך - בלשון צווי, הליכה ממש.

ר' ישעיה מטראני טוען: "וזו הנבואה לעתיד היא", ומצדד בפרושו של רד"ק, והרי נאמר
בפסוק ח': "וְאָתָּן אֶת סֵפֶר כְּרִיתֹתֶיהָ אֵלֶיהָ" שה' נתן לעשרת השבטים ספר כריתות שיייתמו
בגלות.

ר' יוסף קרא נוטה אחרי רש"י וטוען שאמנם ירמיהו הלך ממש ודבר באזני עשרת השבטים
ומחזק טענותיו מהמשך הדברים:

"וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי בְּיָמַי יֹאשִׁיָּהוּ הַמֶּלֶךְ הִרְאִיתָ אֲשֶׁר עָשִׂתָּה מְשֻׁבָּה יִשְׂרָאֵל... הֲלֹךְ וְקִרְאתָ
אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה צְפוּנָה"⁴⁸.

⁴⁵ ירמ' ל"א, 8

⁴⁶ ירמ' ל"א, 19

⁴⁷ ירמ' ג', 12

⁴⁸ ירמ' ג', 13-6

ניתן לטעון עוד, שירמיהו היה איש צעיר בזמן נבואה זו ומסוגל היה לשליחות זו. אין ספק, שהדרך הייתה כרוכה בטלטולים ובקשיים, אך אדם צעיר הדבק במשימה עשוי להתגבר על הקשיים. ובוודאי קבל את תמיכתו של יאשיהו שהרי היה שליח מטעם המלכות.

ה"דיאלוג" עם נציגי עשרת השבטים

בפסוקים 12-17 ירמיהו לכאורה מנהל "דיאלוג" עם נציגי עשרת השבטים. הציר עליו סובב עיקר דברו של ירמיהו אל עשרת השבטים הוא:

1. "שׁוֹבָה מִשְׁבָּה יִשְׂרָאֵל" (12)
2. "שׁוֹבוּ בְּנִים שׁוֹבְבִים" (14)
3. "לֹא אֶפִּיל פְּנֵי בְּכֶם... לֹא אֶטוֹר לְעוֹלָם" (12)
4. "אֲנֹכִי בְּעַלְתִּי בְּכֶם" (14)

הנביא חוזר שתי פעמים על בקשתו שישבו ומוסיף: "לא אפיל פני בכם" - לא אכעס, "לא אטור לעולם" - לא אשמור איבה לעולם. עשרת השבטים כנראה מרגישים מנודים, עקורים ומיואשים, שהרי הנביא הודיע להם שה' נתן ספר כריתות למִשְׁבָּה ישראל.

אמר רב שמואל פרגריטא בשם רב מאיר: למה הדבר דומה? לבן מלך, שיצא לתרבות רעה, והיה המלך משלח פדגוגו ואמר לו: "חזור בך בני" והיה הבן משלחו ואומר לאביו: "באילו פנים אני חוזר בי, ואני מתביש לפניך", והיה אביו משלחו ואומר לו: "בני, יש בן המתבייש לחזור אצל אביו? ואם אתה חוזר, לא אצל אביך אתה חוזר?" כך הקב"ה. משלח ירמיהו לישראל בשעה שחטאו ואמר לו: לך אמר לבני: "חזרו לכם". מנין? שנאמר: (ירמ' ג', 12) "הלך וקראת את הדברים האלה צפונה ואמרת: "שובה משובה ישראל", והיו ישראל אומרים לירמיהו: "באילו פנים אנו חוזרים לקב"ה?" והיה הקב"ה משלח ואומר להם: "בני אם חוזרים אתם, לא אצל אביכם אתם חוזרים?" (דב"ר ב', כ"ד).

נציגי עשרת השבטים במקום גלותם חוששים, שהרי במשך מאה שנות גלות ארוכות התפזרו בין ערי הגויים, ורבים מהם כנראה נתונים בתהליך של טמיעה ובאלו פנים הם חוזרים לקב"ה?

רד"ק מביא את תשובת הנביא לחששם:

"וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם אֶחָד מֵעִיר וּשְׁנַיִם מִמִּשְׁפָּחָה וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם צִיּוֹן"⁴⁹.

אפילו יהודי אחד יהיה לבדו בעיר מערי הגוים, משם אקחנו, וכן אם יהיו אפילו שנים לבדם באומה אחת משם אקחם. כשיבואו לציון "וְהָיָה כִּי תִרְבּוּ וּפְרִיתֶם בְּאֶרֶץ" לעומת היותם בגלות

⁴⁹ ירמ' ג', 14

מתי מספר: "אָחַד מֵעִיר וְשָׁנִים מִמְּשָׁפָּה". הנביא מדגיש בקריאתו: "וְהִבַּאתִי אֶתְכֶם צִיּוֹן" שירושלים היא בירת כל עם ישראל.

גולי עשרת השבטים כשיצאו לגלות, ציון לא הייתה בירתם בתהילים ע"ח, 68 נאמר:

"וַיִּמָּאֵס בְּאֵהָל יוֹסֵף וּבְשֵׁבֶט אֶפְרַיִם לֹא בָחַר, וַיִּבְחַר אֶת שֵׁבֶט יְהוּדָה אֶת הַר צִיּוֹן אֲשֶׁר אֱהָב".

ציון נחשבה לבירת שבט יהודה, ומאה שנות גלות לא הביאו לשינוי בעמדתם של עשרת השבטים כלפי מרכזיותה של העיר ירושלים. בנקודה זו הנביא ירמיהו לא יכול לומר, ירושלים ולא שומרון היא בירת כל עם ישראל ומכאן הקריאה: "וְהִבַּאתִי אֶתְכֶם צִיּוֹן"⁵⁰.

על תנאי נוסף הנביא אינו מוכן לוותר:

"אֲךָ דַעִי עֲוֹנֶךָ כִּי בֵה' אֱלֹהֶיךָ פָּשַׁעְתָּ וּתְפַזְרִי אֶת דְּרָכֶיךָ לְזָרִים תַּחַת כָּל עֵץ רַעְנָן"⁵¹.

על עשרת השבטים, לפני שהם שבים, לדעת את עוונם ולמה גלו ולקבל את מנהיגותו של המלך: "וְנִתַּתִּי לְכֶם רָעִים כְּלָבִי וְרָעוּ אֶתְכֶם דְּעָה וְהִשְׁכִּיל"⁵².

מדובר בימים ההם, ימי גדולתו של יאשיהו המלך שמטהר את יהודה ואת הממלכה הצפונית ומחיה את רוח התורה בקרב העם. מוסיף ומדגיש הנביא:

1. "לֹא יֵאמְרוּ עוֹד אַרְוֹן בְּרִית ה'".

2. "וְלֹא יַעֲלֶה עַל לֵב וְלֹא יַעֲשֶׂה עוֹד".

3. "וְלֹא יִזְכְּרוּ ב'".

4. "וְלֹא יִפְקְדוּ".

5. "וְלֹא יַעֲשֶׂה עוֹד".

מדוע לא יאמרו עוד ארון ברית ה'?

מצודת דוד: "וְלֹא יַעֲשֶׂה עוֹד" - לא יהיה נעשה עוד ארונות אחרות למען יוכלו כולם לבא לפני אחד מהם.

שד"ל: "וְלֹא יַעֲשֶׂה עוֹד" דבר שיעמוד במקומו כמו שעשה ירבעם.

בדברי שד"ל ומצודת דוד יש רמז לחששו של ירמיהו שעשרת השבטים ירצו לבנות דבר כפי שבנה ירבעם או שירצו לבנות ארונות נוספים.

ירמיהו מכריז שלא יהיה צורך בארון ברית ה':

"בַּעֲת הַהִיא יִקְרָאוּ לִירוּשָׁלַם כְּפֹא ה' וְנִקְוּוּ אֵלֶיהָ כָּל הַגּוֹיִם לְשֵׁם ה' לִירוּשָׁלַם, וְלֹא יִלְכוּ עוֹד אַחֲרֵי שְׁרָרוֹת לְבָם הַרְעוּ"⁵³.

⁵⁰ וַיִּזְעַץ הַמֶּלֶךְ (ירבעם בן נבט) וַיַּעַשׂ שְׁנֵי עֲגָלֵי זָהָב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רַב לְכֶם מֵעֲלוֹת יְרוּשָׁלַם הִנֵּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֲלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם... וַיִּשֶׂם אֶת הָאֲחָד בְּבֵית אֵל וְאֶת הָאֲחָד נָתַן בְּדָן" (מלכים א' י"ב, 28)

⁵¹ ירמ' ג' 13

⁵² ירמ' ג', 15

העיר ירושלים כולה תהיה קדש קדשים בגלל קדושת תושביה, כולם ישמעו בקול ה'.

על גורלו של ארון ברית ה' מסופר, כשטמא מנשה את ביהמ"ק בע"ז⁵⁴ הוציא משם את ארון הברית שסמל את כסא ה', או שהוציאוהו משם נאמני תורת ה' שלא יתחלל. ומאז קוו שומרי התורה ביהודה ליום שיוחזר הארון למקומו. כשנמצא ספר התורה בימי יאשיהו חרד המלך כששמע את הפסוק: "יִלְךָ ה' אֶתְךָ וְאֶת מְלִכְךָ אֲשֶׁר תִּקְיָם עָלֶיךָ אֶל גּוֹי אֲשֶׁר לֹא יִדְעֶתָ"⁵⁵ וגז את הארון בתוך ביהמ"ק, שחשש שמא יוליכוהו האויבים לגולה עם גולי יהודה אחרי חורבן המקדש. (יומא נ"ב, ע"ב).

הנביא ירמיהו ביחסו הלבבי והרגשי לישראל התאים ביותר לתפקיד שהוטל עליו "ללכת להחזיר את עשרת השבטים" כדברי חז"ל⁵⁶, ובמצב המדיני הבינלאומי של ימים אלה היה הדבר אפשרי. צעד זה יכול היה להתבצע לו היה הרצון לכך מצד הנוגעים בדבר. ירמיהו היה שליח ממלכה עצמאית השולטת ברב שטחי מולדתם של עשרת השבטים ובכוחה לקלוט את הגולים. ומהצד השני היו הגולים חסרי מולדת הצפויים להתבוללות ולסכנת כליה לאומית ודתית. ירמיהו מלא דאגה ואכפתיות כלפי נציגי השבטים המלאים חשש ופחד.

האם הצליח ירמיהו בשליחותו?

רש"י לסנהדרין ק"י ע"ב:

"אין עתידין לחזור" ממקום שגלו, והא דאמרינן דירמיה החזירן, לא שהחזירן כולן, אלא מקצתן החזיר.

מסורת חז"ל מספרת שעשרת השבטים חזרו ויאשיהו מלך עליהם:

"ירמיהו החזירן ויאשיהו בן אמון מלך עליהן"⁵⁷.

ירמיהו לא הצליח להחזיר את כל עשרת השבטים אלא רק חלק קטן מהם והוא עצמו לא ציפה שיגיעו יותר מאשר: "אֶחָד מֵעִיר וּשְׁנַיִם מִמְּשָׁפָּחָה וְהִבְאִיתִי אֶתְכֶם צִיּוֹן"⁵⁸.

ניתן לאמר שהגולים נשארו אמנם בארצם ולא שעו לדברי הנביא ירמיהו. רק מעטים מביניהם שבו לארץ וכדברי רש"י⁵⁹: וחזרו מקצת מהן בשמונה עשרה ליאשיהו.

⁵³ ירמ' ג' 17

⁵⁴ מלכים ב כ"א, 5, 7

⁵⁵ דברים כ"ח, 36

⁵⁶ מגילה י"ד ע"ב

⁵⁷ מגילה י"ד, ב; ערכין ל"ג, א

⁵⁸ י. בן-שם, "ירמיהו הנביא וגולי עשרת השבטים", בית מקרא י"ח, תשל"ג עמ' 221-226.

⁵⁹ ירמ' ג, 12

הנביא שב משליחותו אל עשרת השבטים, ומה רואות עיניו בארץ?

הוא רואה שהרפורמה חיצונית, והיא עוסקת בטהור הפולחן בלבד. העם כנראה מרוצה מן התיקונים, שכן בכך העם מרגיש שסיפק את דרישות ה'. העם מרגיש בטוח וחזק בגלל השקט והרווחה בארץ. הרבה אנשים כנראה התעשרו בעקבות ההתפשטות הטריטוריאלית בימי יאשיהו. אך הנביא רואה נגעים ופשעים ביחסי אנוש ושחיתות בחיי הציבור:

"חֲכָמִים הִמָּה לְהִרְעוּ וְלְהִיטִיב לֹא יִדְעוּ"⁶⁰. הנביא מאוכזב ממה שקורה בירושלים.

"... בְּתִיָּהֶם מְלֵאִים עַל כֵּן גָּדְלוּ וַיַּעֲשִׂיחוּ, שָׁמְנוּ עֵשֶׂתוֹ גַּם עֲבָרוּ דְבָרֵי רַע דִּין

לֹא דָנוּ דִּין יָתוֹם וַיִּצְלִיחוּ וּמִשְׁפַּט אֲבִיּוֹנִים לֹא שָׁפְטוּ"⁶¹.

בבבא מציעא ל', ע"ב נאמר:

"דאמר רבי יוחנן לא חרבה ירושלים, אלא על שדנו בה דין תורה ... שהעמידו דיניהם על דין תורה, ולא עבדו לפני משורת הדין".

ההלכה מכילה יותר ממה שנדרש על ידי החוקים הספציפיים ואנו מחויבים בכך. נקודה זו באה לידי ביטוי במושג "לפנים משורת הדין" והיא מתמצית בביטוי "וְעֵשֶׂתִּי הַיָּשָׁר וְהַטוֹב"⁶².

ירמיהו פונה אל העם ואומר: גם אם כוונתכם רצויה מעשיכם אינם רצויים. הנביא משתמש בדמוי מעולם החקלאות כדי להסביר לעם מה נדרש מהם:

"נִירוּ לָכֶם נִיר וְאַל תִּזְרְעוּ אֶל קוֹצִים... פֶּן תִּצְאָ כְּאֵשׁ חֲמָתִי וּבְעָרָה"⁶³.

רש"י, רד"ק ואלשיך מפרשים את משל השדה בצורות שונות:

רש"י: ד"ה כי כה אמר ה' נירו לכם ניר:

הוא לומדין מעובדי אדמה, שנרים אותו בקיץ להמית שורשי העשבים, שלא תהא מעלה קוצים בעת הזרע בחורף, אף אתם היטיבו מעשיכם בטרם תבוא עליכם הרעה, שלא תהא תפילתכם נמאסת כשתצקו.

רד"ק: והניר הוא חרישת השדה קודם הזריעה, ובחרישה היא יעקרו הקוצים והעשבים הרעים מן השדה, ויהיה ראוי לזריעה אחר-כך, והנמשל הוא שיטיבו את ליבם להבין דברי ה', ולקבלם בלב נכון. והוא כחורש האדמה לקבל הזרע, לא

⁶⁰ ירמ' ד, 22

⁶¹ פרק ה', 27-28

⁶² דברים ו', 18

⁶³ ירמ' ד', 3

שיאמרו בפה נשמע את דבר ה', וליבם לא נכון עימו כמו שאמר למעלה: "לא נִשְׁבָּה אֵלַי בְּגוֹדָה אַחֻזְתָּה יְהוּדָה בְּכָל לְבָהּ כִּי אִם בְּשֹׁקֶר"⁶⁴, זהו כזרע אל הקוצים.

אלשיך : כל שדה בור טרם יזרע יעלה שמיר ושית. ואיך יזרע אל קוצים? על כן תחילת מעשהו של האיכר-יפתח וישדד אדמתו בחרישה אחת, ובה יהיו כל הקוצים כסוחים, ואחרי כן יפיץ חיטה ושעורה על פני הניר כולו. ואחר כך יעזוב לארץ תבואתו לעיני כל בעל כנף, יאכלו אכל את לחמו, על כן ישוב יחרוש החרוש פעם שנית... ועוד שנית יעשה הזריז יותר מכל זולתו לבער קוצים מסביבות שדהו פן תצא אש ומצאה קוצים ואחריהם תאכל פרי אדמתו".

מוסיף אלשיך בבבא קמא ס', ע"א:

א"ר יונתן אין פורענות באה לעולם אלא בזמן שהרשעים בעולם, שנאמר (שמות כ"ב): "כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש או הקמה" אימתי אש יוצאת? בזמן שהקוצים מצויים לה.

משל השדה

המשל	הנמשל עפ"י רד"ק	הנמשל עפ"י אלשיך	הנמשל עפ"י רש"י
"נירו לכם ניר" (חרישה)	יטיבו את לבם להבין דברי ה'	עקירת הרשעים מן הארץ	"הטיבו מעשיכם"
"ואל תזרעו"	הזריעה - לקבל בלב נכון דברי ה'	תפילתכם, צעקתכם	
קוצים	אחד בפה ואחד בלב	רשעים	הרעה, שתבוא עליכם
האש	שקר	חמת ה'	חמת ה'
השדה	העם וגורלו	העם וגורלו	העם וגורלו

לפי רש"י, העם צריך להטיב מעשיהם.

לפי רד"ק, עליהם להטיב את ליבם.

לפי אלשיך, עליהם לעקור את הרשעים מן הארץ.

הנביא מתאר את הסתערות האויב על הארץ:

"הֲזָכִירוּ לְגוֹיִם הִנֵּה הַשָּׁמַיִם עַל יְרוּשָׁלַם נֹצְרִים בָּאִים מֵאֶרֶץ הַמֶּרְחָק וַיִּתְּנוּ עַל עָרֵי יְהוּדָה קוֹלָם, וַיִּתְּנוּ עַל עָרֵי יְהוּדָה קוֹלָם, כְּשִׁמְרֵי שָׂדֵי הָיוּ עָלֶיהָ מִסָּבִיב..."⁶⁵

בני העם המקשיבים לדברי הנביא אינם מבינים על איזו סכנה ירמיהו מדבר? מה מקומם של דברי פורענות שכאלה במדינה מצליחה כזו? מדוע הוא חוזה עליהם עתיד שחור? הרי הם השתחררו מעול אשור לגמרי, ומלכם טיהר את הארץ מעבודת אלילים. כיצד יתכן שירמיהו מדבר על רעה קרובה!?

"וְאָמַר אֶהְיֶה אֲדֹנָי ה' הִנֵּה הַנְּבִאִים אֹמְרִים לָהֶם לֹא תִרְאוּ חֶרֶב וְרֶעֶב לֹא יִהְיֶה לָכֶם כִּי שְׁלוֹם אֶמֶת אֵתֵן לָכֶם בַּמָּקוֹם הַזֶּה"⁶⁶.

ירמיהו צופה את הפורענות, אך מקונן עליה בעת ובעונה אחת. יש שהוא מתאר את הפורענות מתוך הזדהות עם העם הסובל "שָׁבַר עַל שָׁבַר נִקְרָא כִּי שִׁדְדָה כָּל הָאֶרֶץ פְּתָאם שִׁדְדוּ אֶהְלֵי רָגַע יְרִיעֵתִי"⁶⁷. רש"י ורד"ק מזכירים עובדות היסטוריות:

רד"ק: שבר השבטים⁶⁸ בא בתחילה ועתה בא שבר יהודה⁶⁹.

רש"י: חרבות ירושלים⁷⁰ על גלות יכניה⁷¹.

הזדהות מוחלטת מתגלה כשירמיהו זועק מרוב כאב על בוא האויב:

"מַעֵי מַעֵי אַחֻלָּה [אוֹחִילָה] קִירוֹת לְבֵי הַמָּה לִי לְבֵי ... שִׁמְעֵתִי [שְׁמַעֲתָ] נִפְשֵׁי תְרוּעַת מִלְחָמָה"⁷².

המלבי"ם בפרושו לפרק י"א, 2 ד"ה "שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי" מדגיש שהנביא היה מלא אופטימיות ואמונה שהעם ישמע מעצמו מאהבת ה' ולכן הוא מדבר אל העם ומזרז אותם לשמוע את דברי הברית, אך לאחר זמן קצר האופטימיות של הנביא נעלמת⁷³:

"וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי: נִמְצָא קֶשֶׁר בְּאִישׁ יְהוּדָה וּבִישָׁבֵי יְרוּשָׁלַם, שָׁבוּ עַל עֹזֹת אֲבוֹתֵם הַרְאֵשְׁנִים אֲשֶׁר מָאֲנוּ לְשִׁמּוֹעַ אֶת דְּבָרֵי וְהָמָה הִלְכוּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעַבְדָם הַפְּרוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אֶת אֲבוֹתֵם".

מסתבר, שהיו אנשים, שלא הסכימו עם ביטול העבודה הזרה שהיו מורגלים בה מימי מנשה. השנאה לשקר, לזיוף ולתרמית בוערת בקרב ירמיהו. המלה שקר נזכרת בירמיהו 35 פעם, יותר מאשר בכל ספר אחר במקרא (בישעיהו היא נמצאת 8 פעמים):

"וְגַם בְּכָל זֹאת לֹא שָׁבָה אֵלַי בְּגוֹדָה אַחֻתָּה יְהוּדָה בְּכָל לְבָבָהּ כִּי אִם בְּשִׁקָּר נֹאֵם ה'"⁷⁴

65 ירמ' ד' 16-17
66 ירמ' י"ד, 13
67 ירמ' ד' 20
68 מל"ב י"ח, 9
69 מל"ב כ"ה, 8
70 מל"ב כ"ה, 8
71 מל"ב כ"ד, 12
72 ירמ' ד', 19
73 ירמ' י"א 9-10

"וְאִם חַי ה' יֹאמְרוּ לְכֵן לְשָׁקֵר יִשְׁבְּעוּ"⁷⁵

ירמיהו הבין, שהתארגנה בעם מעין מרידה נגד יאשיהו המלך ומשטרו הדתי.

מדרש באיכ"ר א', י"ח מספר:

"לא היה יודע יאשיהו שכל דורו עובדים ע"ז. ליצני הדור מה היו עושים חצי צורה של ע"ז בדלת זו, וחצי צורה בדלת זו במקביל. והיה יאשיהו משלח שני תלמידי חכמים לבער צורות מבתיהם, והיו נכנסים ולא היו מוצאים כלום. כשיצאו אמרו להם: סגרו הדלת מאחוריכם. והם יצאו וסגרו הדלת, והיה נמצאת הצורה הקיימת מבפנים".

יאשיהו וירמיהו לא הצליחו במאמצייהם לשנות את דרכיו של הדור שבניו כונו "ליצני הדור"⁷⁶. ירמיהו זועק:

"לֵכֵן כֹּה אָמַר ה' הִנְנִי מְבִיא אֲלֵיְהֶם רָעָה אֲשֶׁר לֹא יוּכְלוּ לְצַאת מִמֶּנָּה וְזָעַקוּ אֵלַי וְלֹא אֲשָׁמַע אֲלֵיְהֶם"⁷⁷.

סיכום

המלך יאשיהו הוא היחיד שממלא תפקיד פעיל ברפורמה הדתית:

"וַיִּפֹּן יֹאשִׁיָּהוּ וַיֵּרָא אֶת הַקְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁם בְּהַר וַיִּשְׁלַח וַיִּקַּח אֶת הָעֶצְמוֹת... וַיִּשְׂרֹף עַל הַמִּזְבֵּחַ וַיִּטְמְאֵהוּ כַּדָּבָר ה' וַיִּזְבַּח אֶת כָּל כֹּהֲנֵי הַבָּמֹת"⁷⁸.

יאשיהו צריך היה לעמול קשה כדי לחייב את העם ביהודה ובישראל לקיים את דיני התורה. העם שהיה משועבד לאשור במשך חמישים ושבע שנים בימי מנשה ואמון⁷⁹ עבד את אלילי אשור בבחינת המס הרוחני בנוסף למס החומרי. גם המעטים מגולי עשרת השבטים ששבו לארץ לא הסכימו עם ביטול העבודה הזרה שהיו מורגלים בה, והמשיכו לעבוד עבודה זרה בסתר:

"וְהָמָּה הִלְכוּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעַבְדָם הַפְּרוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אֶת אֲבוֹתָם"⁸⁰.

התיקונים שיאשיהו עשה לא היו תקפים דיים כדי לחסל מנהגים ועבודת אלילים. ירמיהו רוצה לזרז את העם לחזור בתשובה וזועק:

⁷⁴ ירמ' ג' 10
⁷⁵ ירמ' ה' 2
⁷⁶ איכ"ר א', י"ח
⁷⁷ ירמ' י"א 11
⁷⁸ מל"ב כ"ג, 16-20
⁷⁹ מל"ב כ"א, 21
⁸⁰ ירמ' י"א, 10

~~~~~

"שובו בָּנִים שׁוֹבְבִים"⁸¹, "שׁוֹבְהַ מְשֻׁבָּה יִשְׂרָאֵל"⁸², אבל העם מאמין שדי בכך שעבודת האלילים הפומבית חוסלה, המקדש טוהר והבמות הוסרו.
הישגיה של הרפורמה לא ספקו את דרישות הנביא. יאשיהו וירמיהו לא הצליחו במאמציהם לשנות את דרכיו של הדור שבניו כונו "ליצני הדור"⁸³. ירמיהו זועק:

"לֵכֶן כֹּה אָמַר ה' הִנְנִי מְבִיא אֲלֵיהֶם רָעָה אֲשֶׁר לֹא יוּכְלוּ לְצַאת מִמֶּנָּה וְזָעַקוּ אֵלַי וְלֹא אֶשְׁמַע אֲלֵיהֶם"⁸⁴.

---

⁸¹ ירמ' ג', 22
⁸² ירמ' ג', 12
⁸³ איכ"ר א', י"ח
⁸⁴ ירמ' י"א 11

נספח 1: מפת יהודה

מפת המזרח הקדום במאות ה-6-7 לפנה"ס

יהודה הקטנה לכודה בין מצרים, אשור ובבל

שורטט ע"י המחברת

נספח 2: מפת מלכות יאשיהו

מלכות יאשיהו

י. אהרוני, אטלס כרטא לתקופת המקרא (ירושלים: הוצאת כרטא, 1974).

ברשות הוצאת כרטא ירושלים